

să pună începutul culturii Vinča pe la 3000, așa cum face; și aceasta numai spre a putea plasa Tărtăria pe la 2800, în funcție de data atribuită tăblițelor de aici; nimeni nu va putea crede însă că Starčevo-Criș a durat mai mult de două milenii, în timp ce toate culturile neoliticului târziu și ale neoliticului sud-est-european ar putea fi comprimate în mai puțin de un mileniu. Din aceleași motive cultura Tripolie este situată pe la 2700, deși date mult mai înalte erau cunoscute pentru Cucuteni A cu cel puțin zece ani înainte de redactarea cărții; iar cultura Dimini e situată pe la 2600, cu toate că este din nou neverosimil ca între începutul culturii Seslo și cel al culturii Dimini să fi trecut o mie de ani!

După părerea noastră, dacă se acceptă datele C 14 pentru Asia Anterioară, pentru Creta și pentru neoliticul preceramic din Tesalia, nu există nici un motiv ca ele să nu fie acceptate și pentru restul Europei de SE și pentru Europa în general. Pe de altă parte, chiar acei cercetători care totuși mai au rezerve în această privință, trebuie să țină neapărat seama de datele *stratigrafice*, iar acestea, așa cum am mai spus și aici și cu alte prilejuri, dovedesc că sub nici un motiv Vinča și Tărtăria nu pot fi situate după începutul mileniului III, locul lor fiind, după cum arată succesiunea culturală constatată în chip sigur, în mileniul V.

Desigur că nici această obiecție (totuși esențială pentru unele aspecte ale problemelor tratate), nici unele rezerve formulate de-a lungul acestei dări de seamă nu pot scădea valoarea lucrării lui B. Brentjes. Meritul său este pe de o parte de a fi strins și coordonat

toate datele mai importante din imensa cantitate de informații și ipoteze existente astăzi pentru Asia Anterioară și pentru zonele vecine, neomițând absolut nici o dată cu adevărat semnificativă, iar pe de altă de a fi reușit să dea o imagine vie și veridică în același timp a dezvoltării istorice de-a lungul a șapte milenii, analizând toate fenomenele sociale pe baza concepției materialist-dialectice.

Dealtfel este limpede că în recenzia noastră a trebuit să trecem cu vederea o serie de precizări și chiar concluzii ale autorului, tocmai pentru că este vorba de un text foarte dens în această privință și în același timp pentru că ar fi fost imposibil să stăruim aici asupra tuturor. Este adevărat și firesc că în aproape toate cazurile faptele arheologice erau bine cunoscute dinainte și chiar reconstituirea istorică, în linii mari, nu aduce multe inovații. Dar interpretarea acestor fapte și scoaterea în evidență a acelei timpurii diviziuni a muncii, de exemplu, într-o etapă în care în general cercetătorii nu acceptă acest fenomen, și în general accentul deosebit pus pe studierea fenomenelor sociale constituie unele dintre contribuțiile personale ale autorului, alături de claritatea expunerii și de puterea de sintetizare, care trebuie relevate în chip special. Cele 36 de fotografii în culori și cele 93 de fotografii alb-negru pe planșe, alături de nenumăratele schițe și desene (nenumerate) din text, împreună cu o bibliografie a lucrărilor și o listă a localităților citate (cu precizări asupra bibliografiei esențiale pentru fiecare în parte) întregesc acest volum care poate fi socotit o reală reușită și a cărui lectură este dintre cele mai folositoare.

Vladimir Dumitrescu

PETER HARBISON, *The daggers and the halberds of Early Bronze Age in Ireland*, în col. *Prähistorische Bronzefunde*, seria VI, vol. 1, München, 1969, 77 p., 4 figuri în text, 27 planșe.

PETER HARBISON, *The axes of Early Bronze Age in Ireland*, în col. *Prähistorische Bronzefunde*, seria IX, vol. 1, München, 1969, 108 p., 6 figuri în text, 81 planșe.

Volumele lui Harbison constituie primele lucrări care tratează exhaustiv aceste categorii de obiecte din Irlanda. Planul lor urmează în general linia ce stă la baza tuturor lucrărilor

din colecția PBF, așa cum l-a conceput redactorul seriei, H. Müller-Karpe (cf. A. Vulpe, SCIV, 23, 1972, 2, p. 323, prezentare generală a seriei PBF).

Prima lucrare este alcătuită din două părți : A. Pumnale și B. Halebarde.

A. Pumnalele prezintă importanță mai ales pentru periodizarea bronzului timpuriu din Irlanda. Cronologia lor stă la baza celei a halebardelor și topoarelor. Pentru simplificare, deoarece nu întotdeauna se cunoaște întrebuințarea precisă a obiectelor prezentate, autorul cuprinde sub denumirea generală de pumnale, 142 obiecte care în alte publicații sînt desemnate ca : cuțite, cuțite-pumnale, dirks (termen local, pentru a desemna anumite pumnale moderne din nordul Scoției), rapiere. Cu excepția a 13 exemplare care provin din complexe închise (4 din depozite, celelalte probabil din morminte), toate sînt descoperiri izolate și întîmplătoare. Sînt deosebite 9 tipuri de pumnale, ale căror denumiri sînt date, pe cît posibil, după locul de descoperire al depozitului sau al mormintului în care apar. Datarea pumnalelor irlandeze se întemeiază, în principal, pe comparații tipologice cu exemplare descoperite în Anglia. Sînt deosebite, pentru Irlanda, 3 perioade cronologice, denumite după depozitele care conțin pumnale, halebarde sau topoare (uneori asociate) : 1. Perioada Knocknague, cea mai timpurie, este contemporană, datorită asemănărilor formale cu pumnalele cu limbă la mîner, cu perioada tirzie a culturii vaselor campaniforme (B-Beaker) și cu un stadiu imediat posterior acesteia sau cu perioada eneolitic/bronz timpuriu în sudul Germaniei. Acestei perioade îi aparțin tipurile : Knocknague și Listak. 2. Perioada Frankford-Killaha-Ballyvalley este situată în etapa corespunzătoare fazei Bush Barrow a culturii Wessex, datorită pumnalelor triunghiulare cu nervură mediană din această cultură. Îi sînt atribuite tipurile : Corkey, Topped Mountain, Dunshaughlin. 3. Perioada Derryniggin, sincronizată cu faza Camerton-Snowhill a culturii Wessex, cuprinde tipurile : Offaly, Kiltale, Hill of Allen și, posibil, pumnalele cu mîner de bronz. Pentru stabilirea unei cronologii absolute, autorul se întemeiază tot pe datele din Anglia și pe legăturile tipologice ale acestora cu Irlanda. Astfel, acceptînd data de aproxima-

tiv 1700 pentru sfîrșitul culturii vaselor campaniforme în Spania și în Anglia și pe baza paralelismului stabilit între cultura B-Beaker din Anglia și perioada Knocknague din Irlanda, începutul producției pumnalelor irlandeze este situat în secolul al XVIII-lea î.e.n. Faza Camerton-Snowhill a culturii Wessex este situată aproximativ între 1550—1400 pe baza datării foarte vagi a mărgelilor de chihlimbar care au analogii în Grecia și Creta. Perioada corespunzătoare din Irlanda, Derryniggin, este încadrată, prin urmare, în aceleași limite. Pentru perioada Bush Barrow a culturii Wessex și cea corespunzătoare din Irlanda, Frankford-Killaha-Ballyvalley, neexistînd nici un indiciu de cronologie absolută, se propune 1700—1500 (respectiv, începutul fazei Camerton-Snowhill), pe considerente logice. Ideea pumnalului de metal și tipurile de pumnale irlandeze ale primelor două perioade cronologice arată, după părerea autorului, o frapantă dependență de tipurile de pumnale englezești, deși se deosebesc destul pentru a demonstra că sînt de manufactură locală, irlandeză.

B. Halebardele (lame puternice de metal cu nervură mediană lată, nituite în unghi drept la mîner) sînt considerate de autor ca cel mai ciudat și problematic obiect al bronzului timpuriu din Europa. Funcțiunea lor rămîne încă discutabilă : armă, unealtă, obiect ceremonial etc. Interesant este că circa 40 % din exemplarele cunoscute în Europa sînt concentrate în Irlanda (peste 150 piese), toate fiind descoperite întîmplător și, cu excepția a 12 halebarde găsite în depozite (în care sînt uneori asociate cu cîte un pumnal și cu topoare), toate sînt descoperiri izolate. P. Harbison împarte halebardele irlandeze în 4 tipuri distincte : Carn, Cotton, Clonard, Breaghwy. Ca ipoteză de lucru, autorul consideră că halebardele de tip Carn ar fi cele mai timpurii în Irlanda, dacă se acceptă sugestia că halebardele cu nervură mediană dreaptă stau la baza dezvoltării halebardelor de pe continent. Tipul Cotton este, probabil, o ramură a tipului Carn. În depozitul de la Hillswood, tipul Carn și Cotton s-au găsit împreună, ceea ce demonstrează mica diferență cronologică dintre ele. Specific irlandez s-ar părea că este tipul Cotton,

tipurile Carn, Clonard și Breaghwy aparînd și în afara Irlandei și putînd fi, deci, importate.

Pe baza pumnalelor asociate cu halebar-de în depozitele de la Frankford și Killaha East, autorul încadrează halebardele irlandeze în perioada Frankford-Killaha-Ballyvalley (vezi mai sus). Originea halebardelor irlandeze rămîne încă nesigură, totuși autorul crede că prezența aliajului de Cu cu As face mai probabilă o origine germană.

În ciuda întinderii relativ reduse, insula Irlandei se remarcă printr-o bogăție deosebită în descoperiri de topoare de aramă și bronz, de la începutul epocii bronzului. Cele peste 2 000 de piese, ce au ajuns în muzee sau în colecții particulare sînt, cele mai multe, din familia topoarelor plate, puține avînd marginile ușor ridicate. Caracteristică topoarelor irlandeze este dezvoltarea mai mult sau mai puțin accentuată a tăișului. H. distinge patru tipuri pe care le denumește după unele depozite caracteristice: Lough Ravel, Killaha, Ballyvalley, Derryniggin. Exemplare decorate apar puține, în tipul Killaha și sînt numeroase în tipurile Ballyvalley și Derryniggin, unde reprezintă o proporție de respectiv 1/2 și 2/3 din numărul total. În afară de tipurile menționate autorul mai prezintă două topoare cu gaură de înmănușare transversală și cu două tăișuri (de tip cretan), 6 topoare considerate ca fiind importate, cîteva piese care nu au putut fi clasificate precum și unele exemplare, probabil, moderne. Decorul topoarelor irlandeze, căruia H. îi consacră un capitol special, este executat în principal prin ciocănire, mai rar prin incizie și canelare. Autorul distinge 18 motive decorative caracteristice, fiind înclinat să le atribuie o explicație magico-religioasă sau ca desemnînd un anumit element social, respectiv populația bogată. Nu se specifică dacă piesele respective prezintă sau nu urme de întrebuințare. Totuși autorul specifică că o parte din piesele primului tip erau lingouri iar la celelalte tipuri, el distinge o categorie de exemplare nefinisate. Originea motivelor este văzută mai degrabă ca un împrumut din decorul ceramicii locale, decît ca provenind din Peninsula Iberică,

cum cred unii cercetători, care găsesc analogii în decorul idollor de ardezie portughezi. Motivele decorative fiind comune multor zone, atît din Irlanda cît și din afara ei, sînt interpretate ca un indiciu al unității culturale. Deși piesele cu decor se găsesc mai frecvent în jumătatea de nord a Irlandei, autorul nu consideră posibilă stabilirea unor grupuri restrînse care să permită localizarea unor ateliere specializate. Așa cum arată H. hărțile de răspîndire (8 hărți) nu reflectă adevărata distribuție a topoarelor, din cauza numărului mare de piese fără loc de proveniență și a caracterului întîmplător al celor mai multe descoperiri în locurile unde s-au făcut lucrări în timpurile recente și unde activitatea colecționarilor locali a fost mai intensă.

În ceea ce privește cronologia, H. nu o discută la fiecare tip în parte, după obiceiul lucrărilor din PBF, ci îi consacră un capitol special. Numai patru din numărul total al depozitelor ajută în stabilirea cronologiei. Aceasta se întemeiază în special pe cronologia pumnalelor care apar în amintitele depozite (vezi mai sus).

Perioadei Knocknague îi aparține tipul Lough Ravel. Asocierea de pumnale caracteristice culturii B-Beaker cu topoare, ca și numărul, în ultimul timp din ce în ce mai mare al ceramicii acestei culturi în Irlanda, îl fac pe autor să creadă că Irlanda datorează acestei populații prima cunoaștere și exploatare a cuprului. Celei de a doua perioade îi aparține subtipul Ballybeg și tipurile Killaha și Ballyvalley. În această perioadă autorul întrevide atît influențe din Europa centrală (cultura Aunjetitz) cît și un curent invers (poporul din depozitul Dieskau 2 este de tip Ballyvalley). Perioadei Derryniggin îi aparține tipul Derryniggin, care are trăsături comune cu piese de pe Continent și ar putea fi derivat din acestea. Stabilirea celor trei faze cronologice în lucrarea despre pumnale și legătura cu tipurile de topoare, reprezintă principala contribuție a lui H. Volumul este prevăzut cu tabele de asociații, cu figuri ilustrînd principalele complexe închise și cu o schemă ilustrată a cronologiei topoarelor, pumnalelor și halebardelor din bronzul timpuriu din Irlanda, care trebuie utilizată și pentru

înțelegerea concluziilor din primul volum. Datarea absolută se întemeiază pe cronologia culturii B-Beaker și a culturii Wessex. Aminăm că datarea acestei din urmă culturi se întemeiază, la rândul ei, pe relațiile cu cercul cultural Aunjetitz, pe de o parte, și cu lumea miceniană, pe de altă parte. O cronologie mai înaltă a culturii Aunjetitz antrenează și datarea epocii bronzului englez (cf. C. Renfrew, PPS, 35, 1969, p. 39; idem PPS, 36, 1970,

p. 293, care se bazează pe o cronologie înaltă a eneoliticului balcanic).

Deși nu este în legătură directă cu problemele țării noastre, prezentarea și ilustrarea bronzurilor irlandeze din cele două volume ne interesează atât din punct de vedere metodologic cât și ca model cultural specific, Irlanda dovedindu-se una din regiunile cu o activitate metalurgică deosebit de importantă.

Ersilia Tudor

WERNER HILGERS, *Lateinische Gefäßnamen. Bezeichnungen, Function und Form römischer Gefäße nach den antiken Schriftquellen.* Rheinland Verlag. Düsseldorf, 1969.

Beihefte der Bonner Jahrbücher, Band 31, 315 p. + 80 ilustrații în text + 5 planșe.

Lucrarea pe care o prezentăm reprezintă prima încercare (foarte reușită de altfel) de a ordona și prezenta toate vasele (recipientele) romane după datele oferite de izvoarele literare, arheologice și chiar de reprezentările figurate antice. Scopul lucrării este acela de a oferi un catalog complet al recipientelor de tot felul, creînd noi posibilități de identificare a formelor de vase, precum și a funcțiilor acestora.

Derivînd direct din acest scop, importanța cărții lui W. Hilgers nu poate fi limitată teritorial, ci capătă o valoare largă, universală, pentru cercetarea acestui aspect al culturii materiale romane. Este un fapt unanim recunoscut că studierea și datarea vaselor (recipientelor) în general și mai ales a ceramicii romane provinciale este o parte importantă a cercetării actuale, iar rezultatele studiilor au implicații dintre cele mai adînci la cunoașterea specificului unei provincii romane. De aceea lucrarea lui W. Hilgers reprezintă un punct de pornire indispensabil pentru orice studiu în domeniul acesta.

Structura cărții respectă și conține în mare parte elementele titlului. O foarte scurtă *prefață* cuprinde mulțumirile aduse de către autor tuturor celor care l-au ajutat într-o măsură sau alta la realizarea lucrării. Cîteva observații preliminare în legătură cu scopul

lucrării, felul cum a fost concepută, limitele sale, modul cum au fost folosite izvoarele și metoda de lucru alcătuiesc un *cuvînt înainte*.

Prima parte este intitulată: *Caracteristici ale vaselor romane* (p. 5—12) și cuprinde trei capitole: I) izvoarele literare, arheologice, papirusuri și izvoare figurative utilizate de autor; II) literatura modernă cuprinzînd lucrări teoretice despre vase; III) originea vaselor romane și a numelui lor latin.

Partea a II-a se ocupă de *Funcțiile vaselor* (p. 13—18) pe care autorul le împarte în șapte grupe, după întrebuintarea menționată în izvoare: vase pentru provizii, vase pentru gătit (de bucătărie), vase pentru masă (pentru servit mîncare sau băutură), vase avînd o întrebuintare tehnică sau de economie casnică, vase medicinale și de toaletă, diferite recipiente și vase întrebuintate pentru serviciile sacre.

Partea a III-a (p. 19—33) discută pe larg problemele legate de: 1) *formele vaselor*; 2) *materialele* din care sînt făcute (metale, lut sau lemn); 3) *tehnica* de realizare a vaselor din diferitele materiale și *elementele de decor*.

Partea a IV-a (p. 33—86) cuprinde *observațiile* concentrate ale autorului la fiecare vas. Sînt prezentate în ordine alfabetică vasele (fiecare cu ilustrarea formei tipice) cu